

Ateizmus, agnoszticizmus – etimológia, fogalmi összefüggések és egy kis történet

Brendel Mátvás

Ezen íráson alapult az azonos című előadás, amely elhangzott Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége székházában, 2007.09.12.-én, a Bertrand Russell előadás-sorozat keretében, az Ateista és Agnosztikus Klub (<http://ateista.club.hu>) és a Szkeptikus Társaság (<http://www.szkeptikustarsasag.hu>) szervezésében.

Bevezetés

Székely László, az MTA Filozófiai Intézet kandidátusa 2007. április 23.-án a „Theoretical Philosophy Forum” (<http://philosophy.elte.hu/colloquium>) keretében tartott egy előadást „Az értelmes tervezet elmélete a természettudomány és a filozófiai dimenziójában” címmel az ELTE Filozófiai Intézetében, a Puskin utcában, amely ugyan szintén kapcsolódik az ateizmushoz, de nem témája jelen előadásnak. Azért említem, mert annak a bizonyos előadásnak a vitájában jegyeztem meg, hogy az „ateizmus” fogalmát Székely tévesen használja, hiszen az nem feltétlenül jelent istentagadást, hanem csak az istenbe vetett hit hiányát. Székely ragaszkodott ahhoz, hogy az ateizmus bizony istentagadás. Én jól informálnak gondoltam magam, ugyanakkor Székely László filozófusról el lehet képzelni, hogy téved, de azt nehéz, hogy tájékozatlan lenne. Mint látni fogjuk, bizony egyikünk sem volt teljesen jól tájékozott. Erre akkor jöttem rá, amikor erre az előadásra készültem.

Ezen előadás célja elsősorban az alapfogalmakkal való megismerkedés, illetve ezek tisztázása. Tapasztalható ugyanis, hogy az ateizmusról különféle meghatározások élnek az emberekben.

Az előadás célja tehát az is, hogy az ateizmusról és kapcsolódó fogalmakról egy konszenzust alakítsunk ki, hogy az ateisták egybehangzóan használják e fogalmakat, és következetesebben terjesszék máshol is.

Mindez azért jó, hogy a szavakon való lovaglást vitákban először is felismerjük, kezelni tudjuk, és kiküszöböljük, sőt, elkerüljük. Az, hogy elméletünk a valóságról igaz-e ugyanis nem azon múlik, hogy mit hogyan nevezünk, ami konvencionális. Ugyanakkor mégis praktikus ugyanúgy használni a szavakat, mert könnyebb egymás megértése.

A különböző fogalmak összefüggéseit is elemezni fogjuk ugyanezen célból, és hogy ezzel eszközöket adjunk bizonyos érvekhez.

Az ateizmus fogalma

Nézzük akkor először a lexikonokat!

„ateizmus <a görög 'istentelen' szóból>: világnézet, mely tagadja a természetfeletti erők, isten v. istenek, a túlvilág létezését, elveti a vallást, és harcol ellene” (UML)

Ez egy szocialista korszakból való lexikon, és mindegyik ilyen és ebből származott újabb lexikon hasonló definíciót ad. Még a rendszerváltás után sem változtatták meg ezt a szócikket. Így például a Magyar Nagylexikonban is kb. ez van. A szócikk szerint ateista volt Démokritosz, Lucretius, Diderot, Holbach, Feuerbach, Martinovics Ignác. A keleti blokkban, a szocializmusban az ateizmus, mint isten tagadása jelenik meg. Ez ideológiai okokból érthető: a kommunizmus ideológiája istentagadó volt, és ezt várták el mindenkitől, így a semlegesség lehetőségének nem is kívántak sok helyet adni.

De a nyugati lexikonok egy részében is istentagadás a definíció. De nézzük szó szerint!

„ateizmus (atheism) Isten v. istenek létezésének tagadása. Beletartozik bármilyen specifikus istenhit elvetése, valamint az a nézet, hogy az isteni létezés igényének egyetlen ésszerű megközelítése a kételkedés.” (Cambridge)

A Larousse hasonlóan tagadással definiálja az ateizmust. Tehát nyugaton is meglehetősen elterjedt ez a felfogás.

„Ateizmus Isten létezésének tagadása vagy nem hite. Istennek való engedelmesség elmulasztása, istentelenség [praktikus ateizmus]” (CompactOxford)

Az angolszász irodalomban, mint látjuk megjelenik egy olyan idea is, hogy praktikus ateizmus, ami nem az elvekről, hanem a gyakorlatról szól. Ezen értelemben Európa nagy része ma már praktikus ateista lenne, hiszen a templomba járó népesség aránya 50% alatt van, és az emberek erkölcsi felfogása meglehetősen világi (ld. Bruce 2002). Gyakorlatilag a vallások tehát már elvesztették a csatát, csak elvi téren tartják még valamennyire magukat Európában.

A Compact Oxford definíciójának jelentősebb eltérése azonban az, hogy a „nem hit” is ateizmus, nem csak a kifejezett tagadás. Ugyanez megtalálható még pár másik lexikonban is.

„Ateizmus 1. Istenhit hiánya vagy Isten létezésének tagadása, vagy felsőbb intelligens lény, a teizmusban való hit hiánya. 2. Istentelenség, különösen viselkedésben istenellenesség. (Webster)

„Atheismus Isten létezésének elutasítása vagy tagadása.” [NESZ]

Az „elutasítás” nem feltétlenül jelent tagadást, hanem hit hiányát jelenti, amelynek számos oka lehet.

A közfelfogás tehát vegyes, és ellentmondásos. Az egyik felfogás megerősíti Székely László szóhasználatát, a másik megerősít engem. Nézzük az ateista filozófusokat!

Michael Martin, a talán legismertebb, nyíltan ateista, és szinte csak ateizmussal foglalkozó jelenkori filozófus megkülönböztet pozitív és negatív ateizmust. A negatív ateizmust, mint az istenhit hiányát, a pozitív ateizmus, mint isten létezésének tagadását definiálja. (Martin 1990:26).

A Wikipédia megkülönböztet gyenge és erős ateizmust, ami tulajdonképpen ugyanez a két fogalompár: a gyenge ateista csupán nem hisz istenben, az erős ateista tagadja istent.

Etimológiailag, az „ateizmus” szó istenbe vetett hit hiányát jelenti, mivel az „a” képző nem ellenességet, nem tagadást, hanem hiányt jelent. Az etimológia tehát a mellett szól, hogy nem csak isten létezésének tagadása, hanem már az istenhit hiánya is ateizmus legyen, és az ateizmuson belül különböztessük meg a két nézetet.

Nagyon fontos tisztázni a fogalmi különbségeket, de az se volna rossz, ha lassan kialakulna egy konszenzus arról, hogy mit értsünk ateizmus alatt. A gyenge és erős ateizmus fogalma a Wikipédia miatt valószínűleg el fog terjedni. Minden ország az angol példát másolja, tehát minden országban terjedni fog ez a fogalomhasználat. Az előnye ennek az, hogy az ateizmus szó etimológiájával harmonikusabb, továbbá hogy így több emberről mondhatjuk, hogy ateista, ami marketing szempontból előnyös.

A továbbiakban tehát az „ateizmus” szót, mint vallásos hit hiányát fogom használni. Hogy egész pontosan milyen vallásos hit hiányáról van szó, azaz milyen hitek számítanak az ateizmust kizárónak, azt a következő fejezetben vizsgálom meg.

Teizmus, deizmus, panteizmus, isten nélküli vallások

Az „ateizmus” formailag úgy tűnik, mintha a teizmus hitében való hiányt jelentené. Ugyanakkor az „ateizmus” szó sokkal régebbi, mint a „teizmus” ideológiájának elkülönülése más istenhitektől, mint a deizmus és panteizmus. Igazából az ateizmus nem a teizmus szóból fakad, hanem a „theos”

szóból, ahogy a teizmus maga is. Csakhogy az ateizmus a „theos” szó eredeti, hétköznapi jelentéséhez kapcsolódik, ami egyszerűen isten, olyan általánosan, ahogy a jelenkori magyarban használjuk.

Nézzük meg, hogy mit jelentenek a különféle istenhitek, és mi az ateizmus viszonya hozzájuk!

„teizmus <a görög 'isten' szóból>: teológiai-filozófiai tanítás, a megszemélyesített Istenről, akinek akarata állandóan meghatározza a világ sorsát” (UML)

„Teizmus: teizmusnak nevezik azt a felfogást, amely szerint van Isten; Isten mindenható, mindentudó és jóindulatú és különbözik attól a világegyetemtől, amelyet teremtett, és amelynek folyásába beavatkozik.” (FK, Alasdair MacIntyre)

A teizmus mibenlétében elég jó konszenzus van tehát, itt nincs gond. A deizmusal szemben hisznek a csodákban, vagy abban, hogy Isten beavatkozik, fenntartja a világot, állandó kapcsolatban van vele. Követői voltak Aquinói Tamás, Descartes, Berkeley.

„deizmus <a lat. 'isten' szóból>: filozófiai irányzat; azt állítja, hogy isten teremtette a világot, de a teremtés aktusa után nem avatkozik be a világ törvényszerű működésébe.” (UML)

Követői: Locke, Voltaire, Rousseau. 17. sz. Egyfajta valláskritika volt, amely nem ment el isten tagadásáig.

„Deizmus: a hit, hogy létezik egy jó és bölcs Legfőbb Lény, aki miután a világot megteremtette, annak menetébe többé nem avatkozik bele.” (FK, Alasdair MacIntyre)

Tehát a deista nem hisz a csodákban. Ezen lexikon azt is mondja, hogy a deista isten viszonylag racionálisabb, mint a teista isten.

„deizmus <gör. 'minden+isten' szóból>: filozófiai tanítás, mely istent a természettel azonosítja; isten nem áll külön a természettől mint teremtője, hanem azonos vele.” (UML)

Fő képviselői: Plotonisz, a sztoikusok, Johannesz Scottus, Schelling, Bruno.

Diderot a Wikiédia deistának mondja, az UML viszont ateistának. Ez pedig elvezet pont ahhoz az érdekes kérdéshez, hogy vajon az ateizmus tényleg csak a teizmusban való hit hiánya? Mint láttuk, ennek nincs sok alapja, legfeljebb az a formai tény, hogy az „ateizmus” szó úgy hangzik, mintha erről lenne szó. De történetileg ez nem igaz, hiszen a teizmus későbbi fejlemény.

Manapság az emberek nagy része gyakorlatilag deista, nem hisz a csodákban. Meg is ritkultak a csodákról szóló beszámolók, nem részei a hívők mindennapi életének. Ha tehát a deisták ateisták lennének, akkor Európa nagy része ateistának számítana, ugyanúgy, ahogy praktikus értelemben ateisták. Az ateizmusról való felfogás azonban nem a formai képet követi. A deizmus és teizmus közötti különbséget nem tartják olyan lényegesnek, hogy e mentén törjön az ateizmus fogalma. Tehát a deistákat jelenleg a többségi felfogás nem gondolja ateistának.

Fogósabb kérdés a panteizmus.

„Panteizmus: az a tan, hogy minden isteni természetű, hogy Isten és a Természet azonos.” (FK, Alasdair MacIntyre)

Követője volt Spinoza, és ha hihetünk Einstein egy idézetének, akkor Einstein is. A MNL azt mondja, hogy a panteista „lényegében ateista”. Einstein ateizmusa egyébként is nagy port szokott felverni fórumokon, hiszen ő afféle autoritás. A kérdés ugyan közel sem olyan perdöntő egy nem autoriter gondolkodó számára, akinek Einstein hite egyáltalán nem kell, hogy perdöntő legyen.

De azért az egy fontos fogalmi kérdés, hogy amikor istenhit hiányáról beszélünk, akkor személyes istenre gondolunk-e, és a Világegyetemtől különböző istenre? A panteizmus szerint isten nem különbözik a Világegyetemtől, és vagy az Univerzum maga személyes vagy nincs személyes isten.

Ha azonban isten nem személyes, és a Világegyetemmel vagy a természeti törvényekkel azonos, akkor miben is áll istensége? Nem tisztázott számomra, hogy ez mit is jelentene.

Panteistákból ma kevés van, bár a new age irányzatok között ez is szerepel. Sok, maga módján hívó

ember gondol valami ilyesmit, legalábbis vannak ilyen pillanatai is. A többség ezeket a hiteket sem számolná az ateizmushoz.

Hátra van még pár olyan vallás, amelyben nincs isten. Az angolszász meghatározások ezzel nem nagyon foglalkoznak, de az UML lexikonban láttuk a „természetfeletti erő” kifejezést. Ennek oka nyilván az, hogy az angolszász országokban nem nagyon jellemző az isten nélküli vallás. Pedig van ilyen: a buddhizmus bizonyos felfogása, a taoizmus, a sintoizmus, a jainizmus. Michael Martin emlegeti a jainizmust (Martin 1990:5), mint ateizmust.

Mégis, a közfelfogás a jainizmust és semmilyen transzcendens erőiben való hitet nem mondana ateizmusnak. Így például a közvélemény-kutatások, népszámlálások is így veszik a kategóriákat. Igaz, ők sokszor a gyenge ateizmusról sem tudnak, hiszen a hitetleneket megkülönböztetik az ateistáktól.

Az ateizmus mindennapi használatában tehát leginkább az „a transzcendentalizmus” jelentésében használatos.

Agnoszticizmus

„agnoszticizmus <a görög 'megismerhetetlen' szóból>: filozófiai irányzat, amely tagadja a világ megismerhetőségét; végső fokon idealizmushoz vezet.” (UML)

Követői: Huxley, Hume, Kant. Ez a meghatározás nem vonatkozik istenhitre. Az MNL meghatározása hasonló. Valamiért a szocialista lexikon nem hangsúlyozza az agnoszticizmus lényegében istenhithez való viszonyát. Ennek okát nem tudom. Pedig az angolszász irodalom egyértelmű:

„agnosztikus. Valaki, aki hogy semmit nem tudunk, vagy nem valószínű, hogy tudható Isten vagy istenek létezéséről vagy bármiről az anyagi világon túl.” (IllustratedOxford)

Az angol irodalomban tehát az agnosztikus kifejezetten istenhittel kapcsolatos jelző. Huxley írásait olvasva ez teljesen jogos, az agnoszticizmus szót kifejezetten istenhitre vonatkozva találta ki. (Huxley 1889).

Az ateizmus azon elfogása mellett, miszerint az isten létezésének tagadása, az agnoszticizmusnak kézenfekvő helye van, hiszen a vallásos hívő és az ateista közötti semleges nézetet képviseli. Viszont amennyiben a gyenge ateizmust is felvesszük a fogalomtárba, akkor e között és az agnoszticizmus között nincs sok különbség, legfeljebb hangsúlybeli vagy indítékbeli. A gyenge ateista nem hisz istenben, aminek sok oka lehet, akár az is, hogy az illető egyáltalán nem foglalkozik a kérdéssel.

Az agnoszticizmus azonban hozzá tartozik az a tézis, hogy istenről vagy nem tudunk semmi perdöntőt, vagy akár nem is tudhatunk semmit soha, és ezért nem hiszünk sem a létében, sem a nemlétében.

Richard Dawkins igen kritikus az agnoszticizmust illetően (Dawkins 2006). Nem azért, mintha elvileg ne lehetne elfogadható. Sőt, igazából Dawkins sem egészen biztos isten tagadásában. A kérdést valószínűségi szempontból közelíti meg. Isten létezésének valószínűségéről beszél, és bár egy folytonos változó jellemzi ezt az értéket, 7 fokozatot ír le (Dawkins 2006: 73).

100%	Erős teista
magas	De facto teista
Kicsivel 50% felett	Technikailag agnosztikus, aki a teizmus felé hajlik
50%	Agnosztikus
közel 50%	Technikailag agnosztikus, aki az ateizmus felé hajlik
alacsony	De facto ateista
0%	Erős ateista

Dawkins említi, hogy 100%-os ateista nem nagyon van, és az ilyen tulajdonképpen vallásos, dogmatikus ember lehet. Továbbá az agnoszticizmus hibája az, hogy abból, hogy nem tudunk biztosan istenről semmit pro vagy kontra, nem következik, hogy pont 50% a valószínűsége. Dawkins szerint isten létezése valószínűtlen, és így de facto ateista.

Namost itt Dawkins „erős ateista” kifejezése emlékeztet az erős ateista korábbi fogalmára, aki tagadja isten létezését, de ez nem pont ugyanaz, mint a 100%-os valószínűség. Itt van ugyanis az, ahol nem tudok egyet érteni Dawkinsszal. Maga is említi, hogy az agnosztikus ezt a valószínűséget lehet, hogy értelmetlennek gondolja. És ez egyfontos dolog. Az agnosztikus nem feltétlenül azt mondja, hogy fifty-fifty a valószínűség, hanem azt is mondhatja, hogy nem lehet ilyet mondani. És ez bizony így van. Valószínűség mondásához ugyanis egy valószínűségi modell kell, amihez igen sokat kellene tudnunk istenről, empirikus megfigyelések kellenének („feldobunk 100 istent, hány létezik?”). És kellene lehetséges ideológiák egy valószínűségi tere, ami nincs.

Isten valószínűségéről precízen tehát szerintem nem lehet beszélni. Továbbá véleményem szerint lehet valaki istentagadó azon az alapon is, hogy isten valószínűtlen, és lehet agnosztikus is. Attól függ, hogy annak a bizonyos valószínűségi értéknek mit tulajdonít. Valaki ki meri mondani a valószínűtlenről, hogy nem igaz, van, aki nem. A valószínűség az egy másik spektrum, mint az, hogy valaki mit állít igaznak és hamisnak.

Egyébként Karl Popper fejtette ki azt, hogy például a tudományban a törvények igazsága nem a valószínűséggel kapcsolatos, hanem a valószínűség (Popper 1998:110).

Ide kapcsolódik egy hasonló tudományfilozófiai irányzat, a logikai pozitivizmus, mely szerint az empirikusan nem ellenőrizhető állítások értelmetlenek .

„E tézis történelmi érdeme volt, hogy felhívta a figyelmet a mondatok értelmének és konfirmációs módjuknak szoros kapcsolatára. Megfogalmazása ezért segítséget nyújtott egyrészt a tudományos állítások faktuális tartalmának elemzéséhez, másrészt pedig segített kimutatni, hogy a tapasztalatokon túli metafizikai mondatoknak nincs megismerésbeli értékük.”(Carnap 1999:42)

Nos, egy logikai pozitivistának isten létezése egy értelmetlen kérdés. Nem hisz tehát istenben, de isten tagadása is ugyanígy értelmetlen számára. Olyan tehát, mint az agnosztikus, de még sem pontos annak mondani. Ugyanis a logikai pozitivista nem csupán azt mondja, hogy a kérdéssel nem tudhatunk semmit, hanem, hogy nem is értelmes. Az agnosztikus szerint viszont a kérdés lehet értelmes, csak éppen nem tudjuk eldönteni. Mondhatjuk viszont azt is, hogy a pozitivista agnosztikus, hiszen szerinte a kérdést nem lehet eldönteni, pont azért, mert nem értelmes kérdés. Ez a különbség egyébként mindenképpen meglehetősen elvont, tehát a mindennapi életben a pozitivistát agnosztikusnak tekintenek.

A hit fogalma

Egy kis tudományfilozófiai kitérő. A tapasztalati tudományokban semmilyen tudományos állítást nem lehet bizonyítani. Bizonyítani matematikai tételeket lehet, amelyek absztrakt állítások. A valóságról szóló állításoknál ez nem lehetséges, mivel a megfigyeléseink bizonytalanok lehetnek, illetve akárhány megfigyelés sem tesz valamit bizonyossá. Carnap például ezt a felismerést Popperhez köti (ld. Carnap 1998: 45). Pontos szóhasználatban a tudományban lehet ez állítás konfirmációjáról, korroborációjáról, nagy valószínűségéről vagy valószínűségéről beszélni, vagy alátámasztásáról, igazolásról. Nézzük akkor a „hit” fogalmát!

„hit: 1. sem tapasztalati, sem logikai úton nem bizonyított feltételezések elfogadása. Vallási értelemben az isteni kinyilatkoztatásokba vetett bizalom, ill. ezen tanítások fenntartás nélküli elfogadása isten tekintélye alapján, akár képes a hívő tartalmukat felfogni, akár nem. - 2. valamely vallási közösség (egyház, felekezet, szekta) hittételeinek összessége. (UML)

Ebben a „bizonyítás” szó tehát pontatlan, e helyett a gyengébb „igazolás” a pontos megfogalmazás. A „feltétel nélkül” kitétel sem tűnik szükségesnek. A kétséges hívő is hívő.

„hit természetfeletti, személytelen erők túlvilági jelleggel felruházott természeti események, megszemélyesített hatalmak (démonok, szellemek), istenek v. egy Isten létezésének, tevékenységének bizonyossága, racionális (logikai) v. irracionális megtapasztalásokon (csodák, misztikus élmények) alapuló meggyőződése; az ismeretelmélet egyik alapfogalma, amely más fogalmakkal (igazság, tévedés, igazolás) állnak összefüggésben. A hit ebben az értelemben a tudás fogalmával áll szemben, s az ismeret azon fokát jelöli, amely nem biztos v. nem bizonyított.” (NML)

„hit (belief) Bizalom, bizonyosság elfogadása bármely elméletnek; igaznak vagy létezőnek való elfogadás.” (IllustratedOxford)

„hit (faith) Bizalom, támaszkodás egy hitben, amely autoritáson alapul; vallási doktrínákban való hit, különösen amelyek befolyásolják a karaktert és viselkedést, spirituális kötődés isteni igazságokhoz, amelyek nem bizonyíthatóak.” (IllustratedOxford)

„hit 1. Olyasmiről való meggyőződés, amit nem tudunk igazolni. 2 Vallásos meggyőződés vmely természetfeletti lénynek, illetve magának az abszolút létezőnek, Istennek létéről.” (Larousse)

„hit 7. Annak a ténye, hogy valaki elfogadja, vagy hajlandó elfogadni valósnak, igaznak, vagy hasonlóknak olyat, ami nincs alátámasztva tapasztalati bizonyítékokkal vagy racionális bizonyítással, vagy ami demonstrálhatatlan. „ (Webster)

Sok meghatározása van a hitnek, amelyek közül én a tartalmi megközelítés helyett a metodikai megközelítéseket választottam. A tartalmi megközelítés ugyanis előfeltételezi az anyagi világ és transzcendens világ megkülönböztetését, amely gyorsan beletorkollik pont abba a kérdésbe, amiben a hívők és ateisták vitáznak. Az ateistának a hívő hitének tárgya nem létezik.

Sokkal jobb megközelítés a metodikai, amely nem a tárgyról beszél, hanem arról, hogy módszertanilag miben különbözik a hívő a nem hívőtől. Ez pedig az, hogy a hívő elfogad olyan állításokat, amihez semmi racionális oka nincs elfogadni. Jellemzően a hit vallásos, de ebben az értelemben hit lehet az UFO-hit is.

A hívő ugyan beszélhet nem empirikus igazolásról, azonban itt egy metodikai zavarba kerül, hiszen ilyen igazolást nem ismerünk, vagy nem fogadjuk el „evilági” kérdésekben, semmi alapja nincs annak, hogy ne egységes metodikával járjunk el minden létezővel szemben. Nem beszél erről máshogy maga a Biblia sem:

"A hit pedig a remélt dolgok valósága és a nem látott dolgokról való meggyőződés" (Zsidókhoz 11:1).

Hasonlóan a hithez, a tudomány definíciója is legtöbbször tárgyi, és nem metodikai. Egy olyat találtam, amelyik mégis ilyen:

„Tudomány 1. A természet, a társadalom és a gondolkodás összefüggéseiről szerzett, igazolható ismeretek rendszere.” (Larousse)

Ezt következetesen végigvive azt kapjuk, hogy a hit és a tudomány ellentétes, mégpedig metodikai szempontból. A hit a valóságról szóló igazolatlan állítások elfogadása, a tudomány pedig igazolt állítások elfogadása. Történetileg lehetnek azonos gyökerek, lehetnek kapcsolatok, egymásra hatások, lehetnek összekötő személyiségek, de metodikailag teljes ellentét van.

Ebből az is adódik, hogy a tudomány gyenge ateista kell, hogy legyen. Azaz a tudomány nem foglalkozhat istennel vagy transzcendenciával, nem feltételezhet, és nem mondhat semmit hittételekről. Azokat nem fogadhatja el igaznak. A tudomány nem úgy gyenge ateista, hogy deklaráltan az, hanem a metodikája azt adja ki. A tudomány nem azért gyenge ateista, mert valamifajta materialista ideológia van mögötte, hanem azért, mert az ideológiamentes, absztrakt módszere egybeesik azzal, ami gyenge ateizmust jelent.

Ateisták a történelemben

Jelen előadásban nincs módomban bemutatni az ateizmus történetét. Néhány híres, érdekes ateistát és agnosztikus személyt sorolok csak fel, illetve néhány olyan esetet, ami a fogalmi kérdéseket jól példázza. Ennek a fejezetnek az alapja leginkább Thrower 2000.

A leghíresebb ateisták, akik szerepelnek az ateizmus legtöbb történetében, Lucretius, Holbach, Nietzsche, Marx, stb. Itt mindjárt érdekes eset Nietzsche, hiszen ő egyértelműen radikálisan keresztény és vallás-ellenes. Híres mondata az „Isten halott”. A legtöbb forrás gondolkodás nélkül ateistának nevezi. Érdekes azonban egy ritka gondolatmenet, miszerint ez a mondat nem tagadja isten létezését. Kétség kívül inkább a vallás halálát jelenti, és szó szerint egy isten csak akkor halhat meg, ha létezett. De nyilván a metaforikus értelmezés a helyes.

Mindenesetre elvileg tényleg lehetséges egy radikális keresztény-kritika úgy, hogy valaki hívő. Nyilván más hite volna. Tehát a valláskritika nem csak az ateizmusra jellemző. Nietzsche esetében ez nem valószínű, és találhatunk is explicit hivatkozást, ahol ateistának vallja magát. De ezt keresni kell.

Marcus Aurélius, római császár és sztoikus, mint általában a sztoikusok nem különösebben volt vallásos. Joggal mondható gyenge ateistának vagy agnosztikusnak. Explicit gondolatai vannak arról, hogy a kérdésben nem tud ésszerűen dönteni.

Albert Camus, író szintén ateista volt, és írásaiban az isten nélküli világ problematikájával foglalkozott, akár csak Dosztojevszkij.

Darwin egy sokak által vitatott példa. Kezdetben hívő volt, de az evolúciós elméletével párhuzamosan hite is megrendült. Az elméletéhez hasonlóan ezt sem nagyon hangoztatta, óvatos volt. Agnosztikusnak tekinthető élete későbbi szakaszában (Darwin 1876).

Freud a vallások pszichológiájával sokat foglalkozott, például az „Egy illúzió jövője” c. könyvben. Valláskritikus és vallástalan. Thrower azt jegyzi meg, hogy olyan, aki vallásos nevelés nélkül nőtt fel.

Érdekes Heidegger, mint az egzisztencializmus reprezentánsa. Védelmet a metafizikát, írásai az analitikus filozófia szempontjából eléggé misztikusak, de agnosztikusnak mondható. Az egzisztencializmus sartra-i ága viszont ateista, és ismét csak a ennek problematikájával foglalkozik.

Hobbes magát ne mondta ateistának, filozófiája nagyon naturalista, és mások ateistaként emlegették. Nyilván a kor sajtósága.

Hume, mint szkeptikus hadilábon áll a hittel, de itt némileg következtelen, hajlamos mégis a magánéletében máshogy viselkedni. Ez a kettősség egyébként is jellemző rá.

Diderot már emlegettük, Thrower azt írja, hogy vidéken deista volt, Párizsban ateista.

John Stuart Mill úgy ír magáról, hogy „ebben az országban azon kevesek közé tartozom, akik soha nem dobták ki a vallásos hitet, holott nekem soha nem volt”. Az istenérveket vizsgálva nem talált hitet élete végén sem. A jóságos, teista istenben semmiképpen nem tudott hinni.

Bertrand Russell is sokat emlegetett ateista, jelen előadássorozat névadója. Hasonló Millhez, bár radikálisabban vallás-ellenes. Híres előadása a „Miért nem vagyok keresztény?” Másol azon elmélkedik, hogy filozófiai értelemben agnosztikusnak kellene mondania magát, de a mindennapi életben sokszor ateistának mondja magát, mert egyszerűbb, és a mindennapi embereknek praktikusnak mondható.

Hivatkozások

„Filozófiai kisenciklopédia”, Kossuth Könyvkiadó, 1996. Eredeti kiadás: „The concise encyclopedia of western philosophy and philosophers”, Unwin Hyman Ltd. 1960. [FK]

„Új Magyar Lexikon” Akadémia Kiadó, Budapest, 1960. [UML]

„Magyar Nagylexikon”, Akadémia Kiadó, 1994. [MNL]

„The New Oxford Illustrated Dictionary”, BayBooks, 1976. [IllustratedOxford]

„Cambridge Enciklopédia”, Maecenas, 1992. [Cambridge]

„The Compact Edition of the Oxford English Dictionary”, Oxford at the Clarendon Press, 1971. [CompactOxford]

„Német Értelmező Szótár”, kultúra International, 1990. [NESZ]

„Larousse Enciklopédia” Akadémia Kiadó, 1992.[Larousse]

„Webster's new international dictionary”, G. & C. Merriam Company, 1959. [Webster]

M. Martin: „Atheism, A Philosophical Justification”, Temple University Press, 1990.

T. H. Huxley: „Agnosticism”, 1889, in S.T. Joshi (szerk.) „Atheism, a reader”, Prometheus Books, 2000.

R. Dawkins: „The God Delusion”, Black Hawk, 2006.

K. Popper: „Igazság, racionalitás, és a tudományos tudás gyarapodása” (1963), in Laki J. (szerk.) „Tudományfilozófia”, Osiris, 1998.

R. Carnap: „Ellenőrizhetőség és jelentés” (1937), in Forrai G., Szegedi P. (szerk.) „Tudományfilozófia”, Áron Kiadó, 1999.

S. Bruce: „God is dead”, Blackwell, 2002.

J. Thrower: „Western Atheism”, Prometheus Books, 2000.

Ch. Darwin: „Autobiography”, 1876, in S.T. Joshi (szerk.) „Atheism, a reader”, Prometheus Books, 2000.